

Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie: „Produkty spożywcze w sprawiedliwym handlu – samoregulacja czy przepisy prawa?” (opinia z inicjatywy własnej)

(2009/C 318/06)

Sprawozdawca: **Hervé COUPEAU**

Dnia 10 lipca 2008 r. Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny postanowił, zgodnie z art. 29 ust. 2 regulaminu wewnętrznego, sporządzić opinię z inicjatywy własnej w sprawie:

„Produkty spożywcze w sprawiedliwym handlu – samoregulacja czy przepisy prawa?”

Sekcja Rolnictwa, Rozwoju Wsi i Środowiska Naturalnego, której powierzono przygotowanie prac Komitetu w tej sprawie, przyjęła swoją opinię dnia 2 września 2009 r. Sprawozdawcą był Hervé COUPEAU.

Na 456. sesji plenarnej w dniach 30 września – 1 października 2009 r. (posiedzenie z 1 października) Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny stosunkiem głosów 164 do 1 – 4 osoby wstrzymały się od głosu – przyjęła następującą opinię:

1. Wnioski

1.1 Celem sprawiedliwego handlu produktami rolnymi jest upowszechnienie w handlu międzynarodowym zasady bardziej sprawiedliwego podziału przychodów, co producentom z krajów rozwijających się ma umożliwić:

- wejście na ścieżkę rozwoju gospodarczego (ustrukturyzowanie gałęzi produkcji, organizacja poszczególnych branż itp.);
- zapoczątkowanie rozwoju społecznego (utworzenie struktur ochrony zdrowia, edukacji itp.);
- rozpoczęcie procesu zarządzania środowiskiem (zachowanie różnorodności biologicznej, zarządzanie emisjami CO₂ itp.).

1.2 Europa jest największym rynkiem sprawiedliwego handlu, mając ok. 65 % udziału w światowym rynku tego sektora. Produkty te sprzedawane są wysyłkowo, w sklepach internetowych, za pośrednictwem firm cateringowych oraz w punktach sprzedaży detalicznej w instytucjach, wspólnotach i firmach – ogółem działa ok. 79 tys. punktów sprzedaży w 25 krajach. Ich łączny obrót w 2008 r. przekroczył 1,5 mld EUR. W sektorze tym odnotowuje się dość dynamiczny wzrost sprzedaży – o około 20 % rocznie. Niemniej wyniki te są nadal skromne w porównaniu z sumą 913 mld euro obrotów europejskiego przemysłu rolno-spożywczego w 2007 r.

1.3 Istnieją dwie, wzajemnie uzupełniające się metody certyfikacji – podejście oparte na produkcji (organizacja FLO opracowała normy dla 18 kategorii produktów spożywczych) oraz podejście oparte na procesie (WFTO przyznaje certyfikaty łańcuchom dostaw i systemom zarządzania najważniejszych organizacji sprawiedliwego handlu w krajach uprzemysłowionych oraz w krajach rozwijających się). Obie metody przyczyniły się do zwiększenia zaufania wśród konsumentów i do ograniczenia nadużyć ze strony tych przedsiębiorstw, które próbowały zbić

kapitał na tego rodzaju etycznym handlu bez wypełniania kryteriów największych międzynarodowych organizacji na rzecz rozwoju.

1.4 Certyfikacja skutecznie promuje ten rodzaj handlu oraz chroni małe i średnie przedsiębiorstwa, które zamierzają prowadzić tego typu działalność.

1.4.1 Celem tych systemów certyfikacji jest uwzględnienie wielowymiarowego charakteru sprawiedliwego handlu:

- wymiar biznesowy, nastawiony na wspieranie producentów i pracowników krajów Południa, będących w gorszym położeniu;
- wymiar związany z rozwojem poprzez finansowe, techniczne i operacyjne wzmocnienie organizacji zrzeszających producentów;
- wymiar edukacyjny polegający na informowaniu i zwiększaniu świadomości wśród obywateli oraz partnerów z krajów Południa;
- wreszcie wymiar polityczny, wyrażający się w zaangażowaniu na rzecz bardziej sprawiedliwych zasad rządzących tradycyjnym handlem międzynarodowym.

1.4.2 Pomimo postępów odnotowanych w zakresie samoregulacji, EKES pragnie zwrócić uwagę na potrzebę objęcia tego modelu europejskim systemem certyfikacji, który opiera się m.in. na konieczności poddawania stopnia spełnienia wymogów technicznych kontroli zewnętrznej, przeprowadzanej przez organ niezależny i akredytowany do takich zadań. Powinno to, rzecz jasna, odbywać się bez uszczerbku dla obowiązkowego przestrzegania ogólnego prawodawstwa dotyczącego wprowadzania na rynek produktów spożywczych.

2. Wstęp

2.1 Niniejsza opinia dotyczy przede wszystkim właściwego sprawiedliwego handlu, to znaczy alternatywnego partnerstwa handlowego, tworzącego związek między producentem a konsumentem, które powstało w ciągu minionych dziesięcioleci w wyniku działań na rzecz sprawiedliwego handlu. Istnieją inne systemy, których celem jest zapewnienie w mniejszym lub większym stopniu zrównoważonego charakteru działalności handlowej, jednakże nie zostały one tutaj omówione, gdyż programy te nie spełniają wszystkich kryteriów sprawiedliwego handlu wymienionych w punkcie 1.4.1.

2.2 Rozwojowi sprawiedliwego handlu towarzyszyła ambicja stworzenia kontaktów gospodarczych z producentami krajów rozwijających się, będących na uboczu międzynarodowej wymiany handlowej. Podejmując istotne wyzwania społeczne krajów Południa, wpisuje się on w perspektywę zrównoważonego rozwoju. Jednym z dążeń jest przyczynienie się do ograniczenia ubóstwa, zwłaszcza poprzez wsparcie organizacji producentów. Z kolei w krajach Północy promowany jest bardziej zrównoważony model konsumpcji.

2.3 Choć sektor ten powstał niedawno i wciąż jeszcze ewoluje, jego rozwój jest znaczący i cieszy się coraz większym zainteresowaniem ze strony konsumentów europejskich.

2.4 Mimo iż konsumenci popierają koncepcję sprawiedliwego handlu, zdarzają się skargi na brak informacji, istnieją także obawy co do ewentualnych nadużyć ze strony dużych korporacji czy sieci dystrybucji. Stąd potrzeba wzmocnienia zaufania konsumentów.

2.5 Z kolei wyspecjalizowane punkty sprzedaży pozostają ważnym odbiorcą produktów sprawiedliwego handlu. Jest ich sporo, są niewielkie i bardzo cenione wśród konsumentów.

3. Kontekst

3.1 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, uchwalona w 1948 r., w art. 23 głosi: „Każdy pracujący ma prawo do odpowiedniego i zadowalającego wynagrodzenia, zapewniającego jemu i jego rodzinie egzystencję odpowiadającą godności ludzkiej”.

3.2 Sprawiedliwy handel narodził się w latach 50. w Stanach Zjednoczonych, następnie pojawił się w Wielkiej Brytanii, a później w pozostałych częściach Europy. Podstawą koncepcji sprawiedliwego handlu było uświadomienie sobie, jakich zniszczeń w społeczeństwie i w środowisku krajów Południa dokonują łańcuchy importowe krajów uprzemysłowionych.

3.3 W 1964 r. Konferencja Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (UNCTAD) potępiła dysproporcje w warunkach handlu i zwróciła uwagę wspólnoty międzynarodowej na niedopuszczalne z punktu widzenia ludzkiego i społecznego warunki rządzące handlem międzynarodowym. Kraje Południa domagają się wymiany na sprawiedliwych zasadach („Trade, not aid” – „Handel zamiast pomocy”).

3.4 Kilka dat ważnych dla rozwoju sprawiedliwego handlu:

- 1860 – publikacja książki „Max Havelaar” Eduarda Douwesa Dekkera;
- koniec lat 40. – organizacje Ten Thousand Villages i SERRV w Stanach Zjednoczonych rozpoczynają handel z ubogimi wspólnotami krajów Południa;
- koniec lat 50. – Oxfam UK w swych sklepach w Wielkiej Brytanii sprzedaje wyroby rzemieślnicze uchodźców z Chin;
- 1957 – młodzi katolicy z Holandii zakładają stowarzyszenie importujące produkty z krajów rozwijających się;
- 1964 – Oxfam UK tworzy pierwszą organizację handlu alternatywnego ATO;
- 1967 – pierwsza organizacja sprawiedliwego handlu w Holandii;
- 1969 – otwarcie pierwszych sklepów sprawiedliwego handlu w Holandii;
- 1971 – pierwsza wspólnota sprawiedliwego handlu w Bangladeszu („jute work”);
- 1973 – kawa pochodząca ze sprawiedliwego handlu pojawia się po raz pierwszy w sprzedaży w Holandii;
- 1988 – znak „fair trade” Max Havelaar po raz pierwszy przyznano kawie;
- 1989 – powołanie Międzynarodowej Federacji Handlu Alternatywnego (IFAT), przekształconej następnie w Światową Organizację Sprawiedliwego Handlu (WFTO);
- 1990 – utworzenie Europejskiego Stowarzyszenia Sprawiedliwego Handlu (EFTA);
- 1993 – w Niemczech powstaje organizacja certyfikująca Transfair;
- 1994 – wprowadzenie herbaty do sprawiedliwego handlu; stworzenie Sieci Europejskich Sklepów *Worldshops* (NEWS);
- 1996 – wprowadzenie bananów do sieci sprawiedliwego handlu w Holandii;
- 1997 – organizacje certyfikujące (Max Havelaar, Transfair, Rattvisemarkt, Faire Trade i in.) łączą się w Międzynarodową Organizację ds. Etykietowania Sprawiedliwego Handlu (FLO); hipermarkety Monoprix i Auchan wprowadzają do swej oferty kawę pochodzącą ze sprawiedliwego handlu;

— 1998 – organizacje sprawiedliwego handlu (FLO, IFAT, NEWS i EFTA) łączą się w FINE;

— 2004 – niektóre stołówki we Francji wprowadzają do swej oferty produkty pochodzące ze sprawiedliwego handlu.

3.5 Zasady Światowej Organizacji Handlu nie uwzględniają wymiaru ludzkiego, społecznego ani środowiskowego. Toteż obywatele, by wyrazić swój sprzeciw, angażują się w wymianę handlową o bardziej ludzkim obliczu. Sprawiedliwy handel jest dla nich dowodem na to, że inny świat jest możliwy. Sprawiedliwy handel promuje przejrzystość, dobre zarządzanie oraz odpowiedzialność, przez co wnosi wkład w rozwój zrównoważony.

4. Opis

4.1 Wyzwaniem dla sprawiedliwego handlu i ogólnie konsumpcji odpowiedzialnej, obywatelskiej i zgodnej z zasadami etyki jest wskazanie sposobów na wzmocnienie popularności już zdobytej w społeczeństwie poprzez:

— zapewnienie przejrzystości, wyeksponowania oraz wyjaśnienia, jak funkcjonuje sprawiedliwy handel;

— zagwarantowanie, że zakup produktów pochodzących ze sprawiedliwego handlu wesprze rozwój rolnictwa w krajach rozwijających się.

4.2 EKES przyjmuje do wiadomości, że przy ustalaniu standardów sprawiedliwego handlu uwzględniono podstawowe prawa pracownika MOP, normy dotyczące ochrony środowiska i różnorodności biologicznej oraz zapewniono lepsze wynagradzanie producentów w międzynarodowych stosunkach handlowych.

4.3 Już samo zestawienie tych dwóch pojęć – sprawiedliwości i handlu – może się wydawać sprzeczne, jako że prawa rynku nie obejmują ogólnoludzkich wartości. Niemniej wyzwaniem XXI wieku będzie połączenie handlu z dialogiem społecznym, aby zapewnić większą równość w handlu światowym, do czego EKES również chciałby się przyczynić. Owo skojarzenie dwóch elementów, poprzez stworzenie lepszych warunków handlowych i zagwarantowanie praw producentom i pracownikom zepchniętym na margines w rundzie dauhańskiej, przyczyni się do zrównoważonego rozwoju.

4.4 Jednak wprowadzanie przez nowe podmioty kolejnych oznaczeń i kodeksów etyki na rzecz sprawiedliwych praktyk

w handlu sprawia, że konsumenci czują się zagubieni. Rozmycie całej koncepcji, jej zasad i kryteriów poprzez tworzenie wielu systemów referencyjnych i gwarancji może prowadzić do powstawania mniej restrykcyjnych projektów handlowych, opartych wprawdzie na systemach gwarancji tańszych dla konsumenta końcowego, ale też mniej dbających o kwestie wsparcia dla krajów rozwijających się. Z tego względu Komitet wzywa organizacje sprawiedliwego handlu do utworzenia jednego międzynarodowego systemu certyfikacji (zob. poprzednie propozycje dotyczące terminologii), z uwzględnieniem konieczności przeprowadzania kontroli przez niezależny i akredytowany organ oraz, rzecz jasna, przestrzegania obowiązujących przepisów dotyczących żywności.

4.5 EKES apeluje, by wszystkie produkty pochodzące ze sprawiedliwego handlu spełniały takie same kryteria we wszystkich państwach Unii Europejskiej. Obecnie nie ma oficjalnej definicji europejskiej posiadającej moc prawną. EKES opowiada się za wspólną definicją przyjętą przez FINE (sieć organizacji FLO, IFAT, NEWS i EFTA), której użyła Komisja Europejska w swoim niedawnym komunikacie w sprawie sprawiedliwego handlu (1):

„Sprawiedliwy handel jest partnerstwem handlowym opartym na dialogu, przejrzystości i poszanowaniu, dążącym do większej równości w handlu międzynarodowym. Przyczynia się on do zrównoważonego rozwoju poprzez oferowanie lepszych warunków handlowych i zabezpieczenie praw zepchniętych na margines producentów i pracowników – zwłaszcza na Południu.

Organizacje sprawiedliwego handlu (wspierane przez konsumentów) są aktywnie zaangażowane w pomoc producentom, poprawę świadomości oraz prowadzenie kampanii na rzecz zmian w zasadach i praktykach tradycyjnego handlu międzynarodowego”.

5. Producentów (zasady)

5.1 W sprawiedliwym handlu czuwa się nad jak najlepszym wynagradzaniem producentów, oznaczającym stabilność dochodów oraz ich wysokość umożliwiającą właściwą egzystencję, ustalaną przez organizacje producentów i związki zawodowe z danego regionu i kraju.

5.2 Cena musi być ustalana na podstawie średniego kosztu produkcji, w zależności od:

— czasu pracy lokalnych pracowników według stawki wynagrodzenia gwarantującej godziwy poziom życia;

(1) COM(2009) 215 wersja ostateczna.

— inwestycji niezbędnych w średniej bądź dłuższej perspektywie, aby spełnić standardy ekonomiczne, środowiskowe oraz społeczne sprawiedliwego handlu;

— analizy rynku;

— wyborów politycznych większości podmiotów zaangażowanych w sprawiedliwy handel: wypłacanie producentom zaliczki w wysokości 60 % przed zbiorami, trwałość kontaktów producentów i dystrybutorów, co jednej stronie zapewnia zbyt, a drugiej zaopatrzenie.

5.3 Do wymogów sprawiedliwego handlu muszą należeć: odrzucenie wyzysku pracy, zwłaszcza pracy dzieci oraz przestrzeganie norm Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP), nawet jeśli ustawodawstwo społeczne danego kraju takich warunków nie nakłada.

5.4 Sprawiedliwy handel zapewnia częściowe zaliczkowanie kosztów żywności, aby umożliwić producentom opłacenie surowców.

5.5 Przy produkcji artykułów spożywczych konieczne jest bezwzględne poszanowanie środowiska, zasobów naturalnych oraz obowiązujących w Unii Europejskiej przepisów prawnych.

5.6 Sprawiedliwy handel tworzy wartościowe społecznie miejsca pracy, zarówno na wcześniejszym, jak i na zaawansowanym etapie produkcji, co także pracującym na najbardziej niepewnych warunkach pozwala odzyskać godność pracy.

5.7 Ponadto sprawiedliwy handel umożliwia przesłedenie pochodzenia produktu oraz zapewnia całkowitą, ciągłą i publiczną przejrzystość każdego etapu łańcucha sprzedaży (miejsce, cena, marża itd.).

5.8 Sprawiedliwy handel musi doprowadzić do powstania solidarnego modelu gospodarczego, wpisującego się w perspektywę zrównoważonego rozwoju.

5.9 Przy tym sprawiedliwy handel należy rozpatrywać wyłącznie przez pryzmat konkretnych działań i zobowiązań, a nie tylko dobrych chęci.

5.10 Stanowi on ugruntowany punkt wyjścia dla nowej, szanującej człowieka, światowej polityki w zakresie żywności.

6. Produkty

6.1 Produkty spożywcze stanowią największą część obrotów sprawiedliwego handlu. Wśród nich pierwszą pozycję zajmuje kawa; obejmują one również herbatę, czekoladę, suszone owoce, przyprawy, ryż, zboża, cukier, miód oraz dżemy. Produkty świeże pojawiły się dopiero niedawno i nadal zajmują marginalną pozycję w sieciach sprawiedliwego handlu z uwagi na ich słabą rotację. Jednakże odnotowano istotny wzrost ich sprzedaży od czasu, gdy produkty sprawiedliwego handlu pojawiły się w spółdzielniach konsumenckich i u innych prywatnych sprzedawców detalicznych.

6.2 Sprawiedliwy handel, który ma przyczynić się do poprawy sytuacji drobnych producentów w krajach rozwijających się, powinien umożliwić tworzenie łańcuchów produkcji żywności przetworzonej w celu generowania miejsc pracy zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju społecznego.

6.3 W ramach sprawiedliwego handlu powinna istnieć możliwość wpływania na większe segmenty łańcucha produkcji, by nadać temu procesowi większe znaczenie polityczne, uwzględniając przy tym interesy producentów.

7. Najważniejsze kraje

7.1 Wszystkie kraje zaangażowane w produkcję rolną na użytek sprawiedliwego handlu to kraje Południa. Sprawiedliwy handel, dzięki stosunkowej przejrzystości swojego procesu handlowego, pozwolił zauważyć, że niewielki odsetek ceny zakupu, płaconej przez konsumenta, trafia do producentów (na każde wydane 100 euro, jedynie 20 euro trafia z powrotem do tych krajów) oraz że duża część wartości dodanej (np. przez przetwarzanie i dystrybucję) zatrzymywana jest w krajach rozwiniętych. Należy zastanowić się, czy system ten jest rzeczywiście zdolny do trwałej zmiany zasad handlu międzynarodowego.

8. Przepisy prawa czy certyfikacja?

8.1 Komitet jest zdania, że certyfikacja jest najlepszą gwarancją dla konsumentów. Certyfikacja to proces weryfikacji przez niezależny, bezstronny i akredytowany (tzn. taki, który przeszedł procedurę akredytacyjną) organ, w celu potwierdzenia, że dana usługa, produkt lub proces są zgodne z wymogami określonymi w ich specyfikacji (które mogą stanowić normę, ale nie muszą). Tak więc, o ile certyfikacja i akredytacja są obie procedurami weryfikacji, to akredytacja weryfikuje kompetencje, a certyfikacja sprawdza zgodność ze specyfikacją. Wyzwaniem dla sprawiedliwego handlu i szerzej, dla odpowiedzialnej, obywatelskiej i etycznej konsumpcji jest wskazanie sposobów wzmocnienia już osiągniętych sukcesów poprzez:

- 1) Zapewnienie przejrzystości i wyeksponowania sieci sprawiedliwego handlu oraz wyjaśnienie sposobu ich funkcjonowania. Należy w związku z tym przeprowadzić w terenie rzeczywistą kampanię informacyjną, by wyjaśnić ogólne zasady i cele tego systemu.
- 2) Zagwarantowanie, że zakup produktu spożywczego przyniesie korzyść danej wiosce i jej mieszkańcom oraz przyczyni się do rozwoju gospodarstw rolnych w krajach rozwijających się.

8.2 W tym celu wprowadzono w ramach sprawiedliwego handlu systemy gwarancji, ale ich legalność wywodzi się z ich negocjowanego charakteru i z zaangażowania różnych zainteresowanych stron.

— System gwarancji wprowadzony przez FLO określa specyfikacje danych produktów.

— Specyfikacje i ramy odniesienia wprowadzone przez Światową Organizację Sprawiedliwego Handlu (WFTO) skupiają się na praktycznych aspektach organizacji sprawiedliwego handlu.

8.3 FLO i WFTO pracują nad rozwijaniem komplementarności swoich systemów gwarancji. Chodzi o znalezienie punktów zbieżności i spójności między stosowanymi przez nie podejściami. Na dzień dzisiejszy zdołano jedynie dokonać szczegółowego przeglądu systemów.

8.4 Wspomniane systemy weryfikacji są niezbędne. Pierwszorzędne znaczenie ma zapewnienie wysokiego poziomu gwarancji, by uniknąć tworzenia różnych przepisów prawnych w państwach Północy oraz by zagwarantować interesy konsumentów same w sobie. Podmioty sprawiedliwego handlu ustaliły już międzynarodowy zestaw wymagań i porozumiały się co do Karty zasad sprawiedliwego handlu; teraz muszą kontynuować współpracę nad wspólnym systemem certyfikacji producentów.

9. Warunki pomocy rozwojowej

9.1 Sprawiedliwy handel przyczynia się do ograniczania ubóstwa, zachowując przy tym podstawy zrównoważonego rozwoju.

9.2 W ramach swej polityki zewnętrznej Unia Europejska może wspierać rozwój rolnictwa w krajach rozwijających się. Wsparcie zachęcające małych producentów rolnych do przechodzenia na sprawiedliwy handel mogłoby stać się jednym z kryteriów wypłaty subsydiów, przyczyniając się w ten sposób do zrównoważonego rozwoju tych krajów.

10. Wyzwania stojące przed sprawiedliwym handlem

10.1 Sprawiedliwy handel niewątpliwie podlega mechanizmom handlowym, społecznym, edukacyjnym i politycznym, w których uczestniczą podmioty lokalne i międzynarodowe.

10.2 Stanowi on nowatorski projekt społeczno-ekonomiczny społeczeństwa obywatelskiego, mający na celu zmianę międzynarodowych praktyk handlowych, by bardziej uwzględniały wymiar ludzki. Powinien on:

— utrzymać swe wpływy w zakresie odpowiedzialności przedsiębiorstw za kwestie społeczne i za środowisko naturalne;

— wypracować, wraz ze związkami zawodowymi, organizacjami konsumenckimi, ekologami i stowarzyszeniami lokalnych producentów, swój fundament społeczny;

— zwiększyć i zróżnicować swój rynek poprzez wzbogacenie gamy produktów i sieci zbytu;

— lepiej rozdzielać wartość dodaną wśród producentów;

— wspierać organizacje producentów w krajach Południa, aby zwiększyć ich niezależność;

— promować rozwój na szczeblu lokalnym i wzrost znaczenia praw podstawowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych;

— być w stanie poprawić zasady i praktyki rządzące tradycyjnym handlem w skali globalnej.

11. „Sprawiedliwy” – także dla producentów z Europy?

11.1 Wszystkie produkty rolne w sprawiedliwym handlu pochodzą z krajów rozwijających się. Inne zaś, takie jak np. cukier, wino i banany, uprawiane są także w krajach europejskich przy zachowaniu wyższych standardów społecznych, co sprawia, że mogą być one droższe niż te pochodzące z certyfikowanego sprawiedliwego handlu.

11.2 Aby zapobiec tej problematycznej sytuacji, należałoby powołać międzynarodową organizację producentów tych branż i wspólnie znaleźć odpowiadający wszystkim kompromis.

12. Sprawiedliwy handel – nowy fundament ekonomiczny

12.1 Liczne organizacje praw człowieka krytykują politykę Światowej Organizacji Handlu.

12.2 Podmioty oraz zainteresowane strony zaangażowane w sprawiedliwy handel są zróżnicowane w skali światowej zarówno pod względem charakteru, jak i wielkości. Wynikająca z tego zdolność wypełniania różnych nisz na rynku sprawiedliwego handlu pozwala właśnie wytyczać kierunek działań i daje szansę na odegranie znaczącej roli.

Bruksela, 1 października 2009 r.

Przewodniczący
Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego
Mario SEPI

Załącznik I

Odsetek marży odzyskiwany przez producentów – w porównaniu do handlu tradycyjnego

Typ handlu	Kawa	Herbata darjeeling	Cukier	Kwinoa	Ryż basmati
tradycyjny	5 %	7 %	2,5 %	6,7 %	6,5 %
sprawiedliwy	17 %	9,5 %	3,8 %	8,5 %	9,5 %

Załącznik II

Przykład rozbicia ceny ryżu tajskiego ze znakiem Max Havelaar:

- 15 % – producent
 - 26 % – koszty przetwórstwa
 - 2 % – opłaty
 - 57 % – koszty pakowania i dystrybucji.
-